

XVIII
a m ž i a u s
studijos

7

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Giminė. Bendrija. Grupotė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

7

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Giminė. Bendrija. Grupotė

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2021

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2021

© Straipsnių autoriai, 2021

© Lietuvos istorijos institutas, 2021

ISBN 978-609-8314-04-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

KLIENTAI. BIČIULIAI. POLITIKAI

Gintautas Sliesoriūnas

Jonušas Antanas Višnioveckis apie motinos, brolio ir savo politinių akcijų motyvus (1700–1707 m.) . . . 18
Janusz Antoni Wiśniowiecki on the Motives of Political Actions by his Mother, Brother and his Own (1700–1707). *Summary* . . . 32

Mindaugas Šapoka, Vilija Gerulaitienė

Lietuvos didžiojo etmono Liudviko Pociėjaus planas pašalinti iš sosto Augustą II 1714 metais: tarp tikrovės ir fikcijos . . . 34
The Plan of Lithuanian Great Hetman Ludwik Pocij to Dethrone Augustus II in 1714: Between Reality and Fiction. *Summary* . . . 53

Андрэй Мацук

Планы магнатских группировок на избирательные кампании в правление Августа III . . . 54
Didikų grupuočių rinkiminių kampanijų planai valdant Augustui III. *Santrauka* . . . 71

Arnaud Parent

Prancūzų slaptoji misija Abiejų Tautų Respublikoje: barono Antoine'o-Charles'io de Vioménilio vaidmuo Baro konfederacijoje 1771–1772 m. . . . 72
French Secret Mission in the Polish-Lithuanian Commonwealth: the Role of Baron Antoine-Charles de Vioménil in the Bar Confederacy in 1771–1772. *Summary* . . . 96

Вадим Аниперков

«Наш партизан»: личность и служебная карьера Шимона Коссаковского в свете российской дипломатической и военной корреспонденции (1790–1794 гг.) . . . 97
„Mūsų partizanas“: Simono Kosakovskio asmenybė ir karjera 1790–1794 m. Rusijos diplomatinės ir karinės korespondencijos šviesoje. *Santrauka* . . . 156

Dariusz Rolnik

Adam Chmara, ostatni wojewoda miński, i jego relacje z Sapiehami. Klient, przyjaciel, polityk – o genezie sojuszy oraz przyjaźniach politycznych w czasach stanisławowskich uwag kilka . . . 157

Klientas, bičiulis, politikas. Paskutinis Minsko vaivada Adomas Chmara ir jo santykiai su Sapiegomis. Keletas pastabų apie politinių grupuočių ir sąjungų genėžę Stanislovo Augusto valdymo laikotarpiu. *Santrauka* . . . 168

TIKINČIŪJŲ BENDRUOMENĖS

Vytautas Smilgevičius

Raguvos parapijos demografiniai aspektai 1700–1800 metais . . . 170

Demographic Aspects of Raguva Parish in 1700–1800. *Summary* . . . 198

Karolis Tumelis

Pavojingi ryšiai? Nesusituokusių vyrų ir moterų santykiai Lietuvos katalikiškuose bažnytiniuose teismuose XVIII a. . . 199

Dangerous Liaisons? Informal Relations between Unmarried Persons and their Treatment in the Eighteenth Century Lithuanian Catholic Ecclesiastical Courts. *Summary* . . . 223

Ugnė Jonaitytė

Nesantuokinių vaikų motinos Vilniaus dekanate XVIII a.: socialinis statusas ir geografinė kilmė . . . 225

Mothers of Illegitimate Children in the Eighteenth Century Vilnius Deanery: Social Status and Geographical Origin. *Summary* . . . 245

Jan Bulak

Stan parafii diecezji żmudzkiej w świetle raportu do Justickolegium

z 1798 roku . . . 246

Žemaitijos vyskupijos parapijų būklė 1798 metų raporto

Justickolegijai šviesoje. *Santrauka* . . . 263

SOCIALINIAI RYŠIAI. ŠALTINIAI IR TYRIMAI

Janina Kamińska

Wspólnota profesorów Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

1781–1794 . . . 266

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos profesorių bendrija

1781–1794 metais. *Santrauka* . . . 278

Ewa Kula

Źródła do badań nad zbiorowością nauczycieli Komisji Edukacji Narodowej w zbiorach rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego . . . 279

Šaltiniai Tautinės edukacinės komisijos mokytojų bendruomenei tirti Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių fonduose. *Santrauka* . . . 292

Robertas Jurgaitis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės egzulantų integracijos problemos XVIII a.: Smolensko vaivadijos atvejis . . . 293

Problems of Integration of Exiles in the Eighteenth-Century Grand Duchy of Lithuania: the Case of Smolensk Voivodeship. *Summary* . . . 310

Rugilė Pangonytė

Juozapato Mykolo Karpio karjeros pradžia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos aplinkoje . . . 312

The Beginning of Juozapas Mykolas Karpis' Career in the Circle of Karolis Stanislovas Radvila, the Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 327

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Andrzej Stroynowski. Obrady sejmu grodzieńskiego 1784 roku. Studium z dziejów kultury parlamentarnej. *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 330

Asmenvardžių rodyklė . . . 338

Vietafordžių rodyklė . . . 353

PRANCŪZŲ SLAPTOJI MISIJA ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOJE: BARONO ANTOINE’O-CHARLES’IO DE VIOMÉNILIO VAIDMUO BARO KONFEDERACIJOJE 1771–1772 M.

ARNAUD PARENT

Mykolo Romerio universitetas

„Gabus generolas – geriausia dovana, kokią Dievas galėtų duoti bet kuriai monarchijai. Ministrų klaidos yra ištaisomos, tačiau generolo – dažniausiai ne. Tautos likimas, išgelbėjimas ir šlovė yra visiškai jo rankose.“¹

Kardinolas François-Joachimas Pierre’as de Bernis (1715–1794 m.)

Anotacija. Baronas Antoine’as-Charles’is de Vioménilis (*Antoine-Charles du Houx, Baron de Vioménil*, 1728–1792 m.), Abiejų Tautų Respublikoje pakeitęs pulkininką Charles’į-François Dumouriez (*Charles-François Dumouriez*, 1729–1823 m.), Prancūzijos valdžios buvo atsiųstas į Abiejų Tautų Respubliką paremti 1771–1772 m. Baro konfederacijos vadų. Tačiau, kitaip nei pulkininkas Ch.-F. Dumouriez, kuris dėl savo aktyvios veiklos Prancūzijos revoliucijos metu ir atlikto reikšmingo vaidmens mūšyje prie Valmy 1792 m. yra gerai prisimenamas istorijoje, baronas A.-Ch. de Vioménilis išlieka istorinės atminties užribyje. Išskyrus keletą straipsnių, paskelbtų įvairiose XIX a. enciklopedijose, ir 1935 m. publikuotas mažos jo biogramos, išryškinančios barono vaidmenį Amerikos Nepriklausomybės kare, daugiau jokių studijų apie šį asmenį, buvusį XVIII a. antrosios pusės politinių įvykių sukuryje, nėra. A.-Ch. de Vioménilio karjera įdomi ne tik tuo, kad jis dalyvavo reikšminguose konfliktuose, vykusiuose Prancūzijos karalių Liudviko XV ir Liudviko XVI valdymo laikotarpiu, bet ir tuo, kad paliko gausų šį dalyvavimą atspindinčių šaltinių archyvą. Barono asmeninio archyvo dokumentai, kurių didžiąją dalį sudaro ypač gausi korespondencija, šiandien yra saugomi François Bourdono akademijoje Le Krezo (*Le Creusot*) mieste Burgundijoje. Ilgą laiką šis archyvas nebuvo prieinamas, todėl nebuvo nuodugniai tyrinėtas. Šio straipsnio tikslas yra pristatyti barono A.-Ch. de Vioménilio karjerą ir jo dalyvavimą Baro konfederacijoje remiantis iki šiol historiografijoje nežinomais archyviniais dokumentais. Tikimasi supažindinti skaitytoją su diskretiško, bet kartu ypač

¹ „Le plus grand présent que Dieu puisse faire à une monarchie, c’est de lui donner un habile général: les fautes des ministres sont réparables, celles d’un général d’armée ne le sont souvent pas: le salut et la gloire d’une nation sont absolument entre ses mains“, Bernis François-Joachim de, *Mémoires du cardinal de Bernis*, Paris: Mercure de France, 2018, p. 153.

veiklaus prancūzų karininko asmenybe, turėjusia įtakos 1771–1772 m. įvykių Abiejų Tautų Respublikos eigai.

Reikšminiai žodžiai: baronas Antoine’as-Charles’is de Vioménilis, Baro konfederacija (1768–1772 m.), Prancūzija, Abiejų Tautų Respublika.

Įvadas

1768 m. vasario 29 d. buvo sudaryta Baro konfederacija, stojusi į atvirą kovą prieš Rusijos kišimąsi į Abiejų Tautų Respublikos vidaus reikalus. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bei Lenkijos Karalystės atstovai įkūrė bendrą konfederaciją, kurios vadovybė telkėsi užsienyje – Vengrijos teritorijoje, Eperjeso mieste (šiandien – Prešovas Slovakijoje). Prancūzijos karo ministras hercogas Etienne-François de Choiseul (1719–1785 m.), kurio pagrindinis tikslas buvo susilpninti Rusiją sukėlus karą tarp šios valstybės ir Turkijos (Osmanų imperijos), Baro konfederaciją suvokė ne tik kaip diversiją², bet ir kaip vienintelį būdą išgelbėti Abiejų Tautų Respubliką nuo jos kaimynų įtakos³. Nenorėdamas, kad Prancūzija tiesiogiai įsitrauktų į šį konfliktą, dar 1768 m. jis išsiuntė į Respubliką pasiuntinį Chevalier de Taulès, turėjusį finansiškai paremti konfederatus⁴. Tačiau pastarasis, matydamas nesantaiką tarp konfederacijos vadų, gana greitai nusprendė grįžti į Prancūziją. 1769 m. sausio 1 d. prancūzų pasiuntinį riterį (*chevalier*) de Taulès Varšuvoje pakeitė pasiuntinys de Châteaufort’as. Vis dėlto, įvykiams Respublikoje didesnės reikšmės turėjo ne pasiuntinio de Châteaufort’o, bet vėliau prancūzų vyriausybės deleguotų karininkų – pulkininko Charles’io-François Dumouriez ir barono Antoine’o-Charles’io du Houx de Vioménilio – veiksmai.

Istoriografijos dėmesys šiems Baro konfederacijos metu Respublikoje veiku-
siams prancūzams yra nevienareikšmis. Ch.-F. Dumouriez, tapęs aktyviu Prancūzi-
jos revoliucijos laikotarpio karų dalyviu ir atlikęs lemiamą vaidmenį 1792 m. Valmy
mūšyje, sulaukė plataus biografų dėmesio⁵. Tačiau A.-Ch. Vioménilio pavardė liko

2 Berville et Barrière, *La vie et les mémoires du général Dumouriez*, tome premier, Paris: Baudouin frères, imprimeurs-libraires, 1822, p. 158; Jean-Pierre Bois, *Dumouriez, héros et proscrit*, Paris: Perrin, 2005, p. 71.

3 François-Emmanuel Guignard de Saint-Priest, *Mémoires du comte de Saint-Priest*, Paris: Mercure de France, 2006, p. 111.

4 Antoine-Charles de Vioménil, *Lettres particulières du baron de Vioménil sur les affaires de Pologne en 1771 et 1772*, Paris: chez Treuttel et Würtz, 1808, p. 4, 6–7 (Paris: librairie de Firmin-Didot et compagnie, 1884, p. 345).

5 Ledieu Louis, *Le général Du Mouriez et la Révolution française*, Paris: Ponthieu, libraire au Port royal, 1826; Monchanin Adolphe, *Dumouriez, 1739–1823*, Paris: Ollendorf, 1884; Welschinger Henri, *Le roman de Dumouriez*, Paris: Plon, 1889; Chuquet Arthur, *Dumouriez*, Paris: Hachette, 1914; Pouget de Saint-André Henri, *Le Général Dumouriez, 1739–1822, d’après des documents inédits*, Paris: librairie académique Perrin, 1914; Henry Isabelle, *Dumouriez général de la Révolution (1739–1823)*, Paris: L’harmattan, 2002; Bois Jean-Pierre, *Dumouriez, héros et proscrit*, Paris: Perrin, 2005.

pamiršta. 1808 m. buvo publikuota tik dalis jo korespondencijos, atspindinčios veiklą Baro konfederacijoje (*Lettres particulières du baron de Vioménil sur les affaires de Pologne en 1771 et 1772*, Paris: chez Treuttel et Würtz, 1808 m.). Naujų duomenų A.-Ch. Vioménil'io biografijai suteikė 1935 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose jo palikuonio Rogerio de Montmort'o parašyta nedidelė studija anglų kalba, atkleidžianti barono vaidmenį Amerikos Nepriklausomybės kare⁶. Be to, tais pačiais metais buvo publikuotas barono A.-Ch. de Vioménilio asmeninių laišku vertimas į anglų kalbą, kurį parengė Johnas Francis Gough'as⁷. Tačiau gilesnė šio asmens veiklos analizė pateikta nebuvo. Tyrimų situaciją sunkino tai kad gausus asmeninis barono A.-Ch. de Vioménilio archyvas ilgą laiką nebuvo prieinamas tyrinėtojams, todėl nenuostabu, kad lenkų istorikas Władysławas Konopczyński savo reikšmingame darbe, skirtame Baro konfederacijai⁸, šio archyvo dokumentų nepanaudojo. Barono A.-Ch. de Vioménilio archyvas šiandien saugomas Prancūzijoje, Burgundijoje, Le Krezo (*Le Creusot*) mieste, François Bourdono akademijoje (toliau – AFB), tarp įvairių XIX a. Prancūzijos pramonės istorijos fondų.

Šiame straipsnyje, remdamiesi barono A.-Ch. de Vioménilio asmeninio archyvo dokumentais, siekiame naujais duomenimis papildyti Prancūzijos atstovų dalyvavimo Baro konfederacijoje istoriją. Barono A.-Ch. de Vioménilio susirašinėjimas įdomus tuo, kad jis ne tik atskleidžia paties barono požiūrį į įvykius Respublikoje, bet ir leidžia pažinti asmeninius išgyvenimus, jausenas, patirtas atliekant paskirtą misiją. Korespondencija padeda suprasti, kodėl Prancūzijos vyriausybės nusiųstiems karininkams buvo sunku bendrauti su konfederacijos vadais, kodėl sudėtingai klostėsi jų tarpusavio santykiai, o kartu suteikia galimybes geriau suvokti konfederacijos nesėkmės priežastis. Straipsnį sudaro 3 dalys: barono A.-Ch. de Vioménilio karinės karjeros apžvalga (I), jo vaidmens Baro konfederacijoje analizė (II) bei bandymas išsiaiškinti prancūzų karininkų ir konfederacijos vadų bendradarbiavimo sunkumų priežastis (III).

Barono Antoine'o-Charles'io de Vioménilio karinės karjeros apžvalga

Baronas Antoine'as-Charles'is du Houx de Vioménilis, kurio titulas apėmė ne tik Viomenilio, bet ir Belrupto (*Belrupt*), Buvilero (*Bouwiller*), Riupo (*Ruppes*), Imelingo (*Imeling*), Laforžo (*La Forge*), Gzuzanžo (*Xouxanges*) bei Baršingo (*Barching*) vietoves, gimė 1728 m. lapkričio 30 d. Prancūzijos rytuose esančio Vogėzų (*Vosges*) regiono Fokonkuro (*Fauconcourt*) mieste. Jis priklausė vienai seniausių

6 Montmort Roger, *Antoine-Charles du Houx, baron de Vioménil*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1935.

7 Gough John Francis, *The private letters of Baron de Viomenil on Polish affairs*, Jersey city: Collins Doan Company, 1935.

8 Władysław Konopczyński, *Konfederacja barska*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1991.

ir kilmingiausių Lotaringijos šeimų, savo istorija garsėjančių nuo XIV amžiaus. Antoine'as-Charles'is turi jaunesnįjį brolių: Charles'is-Josephas Hyacinthe'as du Houx de Vioménilis⁹ taip pat prisidėjo prie Baro konfederacijos. Pažymėtina, kad Abiejų Tautų Respublikos bajorų kovose taip pat dalyvavo ir du artimi Vioménilių giminaičiai – pusbrolis riteris Antoine'as-Louis du Houx de Vioménilis¹⁰ ir Lotaringijos legiono dragūnų pulko kapitonas du Houx, apie kurį turime labai nedaug žinių¹¹.

Kaip ir dera kilmingos giminės atstovui, baronas A.-Ch. de Vioménilis pasirinko karinės karjeros kelią: 1740 m. sausio 1 d. jis įstojo į tarnybą Prancūzijos kariuomenės Limuzinų pulke¹². Greičiau nei po metų (1740 m. rugsėjo 26 d.) užsitarnavo vyresniojo leitenanto karinį laipsnį, o 1741 m. gruodžio 21 d. tapo pulko vėliavininku. 1747 m. kovo 28 d., kai jam sukako devyniolika metų, tapo kapitonu. 1754–1755 m. jis atliko tarnybą kaip François de Chevert'o (1695–1769 m.) štabo karininkas. Vėliau dalyvavo Septynerių metų kare. 1758 m. birželio 6 d. A.-Ch. de Vioménilui buvo suteiktas Šv. Liudviko ordino riterio laipsnis¹³. Nuo 1759 m. iki 1761 m. jis vadovavo Prancūzijos kariuomenės Dofinės savanorių pulkui, o 1761–1762 m. tęsė tarnybą princo Louis de Condé (1736–1718 m.) vadovaujame kariuomenės dalinyje. 1762 m. liepos 25 d. jis buvo paskirtas brigadininku (*brigadier*). 1763 m. birželio 5 d. baronas A.-Ch. de Vioménilis buvo paskirtas Heno (*Hainaut*) legiono, kuris 1768 m. gruodžio 25 d. buvo pervadintas į Lotaringijos legioną, pulkininku. Baronas A.-Ch. de Vioménilis dalyvavo abiejuose žygiuose

9 Charles'as Joseph'as Hyacinthe'as du Houx de Vioménilis (Viomesnilis) gimė 1734 m. rugpjūčio 22 d. Tarnavo karininku Prancūzijos kariuomenėje. Prancūzijos revoliucijos laikais 1798 m. jis išvyko į Rusiją ir įstojo į imperatoriaus Pavlo I kariuomenę. Čia 1798 m. jam buvo suteiktas generolo leitenanto laipsnis. 1799 m. jis vadovavo Sibiro ulonų pulkui. Vėliau pasitraukė iš tarnybos Rusijai ir išplaukė į Portugaliją, kur tęsė karinę tarnybą. Grįžęs į Prancūziją, 1816 m. liepos 3 d. pakilo iki Prancūzijos maršalo. Mirė 1827 m. kovo 5 d., žr.: *Service Historique de l'armée de terre* (toliau – SHAT), 6YD 30; *Biographie universelle, ancienne et moderne*, tome quarante-neuvième, Paris, 1827, p. 182–183 (Paris, 1866, p. 258–259).

10 Riteris (*Chevalier*) Antoine'as-Louis du Houx de Vioménilis gimė 1745 m. sausio 7 d. 1771 m. liepos mėn. Buvo dragūnų kapitonas Lotaringijos legione. Jau buvo tarnavęs kariuomenėje 14 metų, kai su savo pusbroliu baronu išvyko kovoti už Baro konfederaciją. Lenkijos žygiuose vadovavo jėgerių (*chasseurs*) daliniui. A.-L. du Houx de Vioménilis pasižymėjo mūšyje puolant Krokuvos tvirtovę. 1772 m. jis buvo apdovanotas kariniu kryžiumi (*croix militaire*). Praleidęs 18 mėnesių tremtyje Rusijoje, grįžo į Prancūziją turėdamas antro rango kapitono laipsnį, žr. *Biographie universelle, ancienne et moderne*, tome quarante-neuvième, Paris, 1827, p. 183; Charles Pajol, *Les guerres sous Louis XV*, Paris: librairie de Firmin-Didot et compagnie, 1884, p. 357; SHAT, 4YD 3542.

11 Kapitonas du Houx Prancūzijos kariuomenėje tarnavo 26 metus. Baro konfederacijos metu dalyvavo Tyneco tvirtovės gynyboje, žr. 1783 m. gruodžio 1 d. nežinomo siuntėjo laiškas, Versailles, AFB 0166Z0069-01.

12 Barono karinės karjeros aprašymas: AFB 0166Z0070-03.

13 Karinis ordinas, Liudviko XIV įkurtas siekiant apdovanoti drąsesnius karininkus, žr. Jean de Viguier, *Histoire et dictionnaire du temps des lumières, 1715–1789*, Paris: Robert Laffont, 2007, p. 1358.

1. Barono Antoine'o-Charles'io de Vioménilio portretas. Iliustracija iš leidinio: John Francis Gough, *The private letters of Baron de Vioménil on polish affairs with a letter on the siege of Yorktown*, 1935.

1770 m. sausio 3 d. jam buvo suteiktas korpuso generolo laipsnis (*maréchal-de-camp*). Nepraslinkus nė metams, 1771 m. vasarą A.-Ch. de Vioménilis išvyko į Abiejų Tautų Respubliką, kad kartu su Baro konfederatais stotų į kovą prieš Rusijos kariuomenę. Verta pastebėti, kad apie trečdalis prancūzų karininkų, kurie atvyko į Abiejų Tautų Respubliką, buvo iš A.-Ch. de Vioménilio vadovaujamo Lotaringijos legiono. 1771 m. gruodžio 9 d. A.-Ch. de Vioménilui buvo suteiktas Šv. Liudviko ordino komandoro laipsnis.

Konfederaciniam judėjimui žlugus, 1772 m. baronas sugrįžo į Prancūziją. Netrukus jis buvo paskirtas vyriausiuoju lengvųjų kariuomenės pulkų inspektoriumi. 1773 m. karalius Liudvikas XV jį paskyrė vienu iš teisėjų Karo taryboje, sušauktoje teisti maištu apkaltintus karališkojo pulko karininkus¹⁴. 1775 m. vadinamojo „Miltų karo“ metu¹⁵ baronas buvo atsakingas už tvarkos palaikymą įvairiuose Prancūzijos karalystės regionuose. Beje, už šią misiją jis nusipelnė karaliaus dėkingumo. 1776 m. jis turėjo kontroliuoti epizootijos¹⁶ plitimą Gijenės (*Guyenne*) ir Langedoko regionuose. Yra žinoma, kad ir 1775–1777 m. baronas A.-Ch. de Vioménilis talkino karo ministrui grafui Claude'ui Louis de Saint-Germainui (*Claude Louis de Saint-Germain*, 1707–1778 m.) įgyvendinant Prancūzijos kariuomenės reformą¹⁷.

1778 m. liepos 24 d. baronas buvo paskirtas kariuomenės inspektoriumi Lotaringijoje, o 1779 m., vykstant Jungtinių Amerikos Valstijų Nepriklausomybės karui, jis inspektavo Bretanėje surinktus dragūnų pulkus, prieš jiems išplaukiant į Ameriką. 1780 m. baronas de A.-Ch. Vioménilis buvo išsiųstas į Ameriką kaip prancūzų ekspedicinių pajėgų vado generolo grafo Jeano-Baptiste'o de Rochambeau (*Jean-Baptiste Donatien de Vimeur, comte de Rochambeau*, 1725–1807 m.) dešinioji ranka. 1781 m. rugsėjo 5 d. jis dalyvavo Česapiko įlankos mūšyje, o spalio 14–15 d. vy-

14 *Journal politique, ou gazette des gazettes*, 1773, août, première quinzaine, à Bouillon, p. 59–63.

15 Dėl nepakankamo derliaus ir ministro Turgot sprendimo leisti laisvai pardavinėti grūdus kilusi suirutė Prancūzijoje 1775 m. balandžio ir gegužės mėnesiais, žr. Jean de Viguerie, *op. cit.*, p. 977.

16 Infekcinės gyvulių ligos išplitimas tam tikru metu ūkyje ar didesniame šalies plote.

17 Léonard Emile, *L'armée et ses problèmes au XVIIIe siècle*, Paris: Plon, 1958, p. 243.

kusiame mūšyje prie Jorktauno sėkmingai vadovavo 400 grenadierių atakai. Šiame mūšyje pergalinga sėkmė lydėjo amerikiečių ir prancūzų kariuomenes, o generalas George'as Washingtonas baroną A.-Ch. de Vioménilį pavadino „vertingu žmogumi“ (angl. *a worthy man*)¹⁸.

Baronas A.-Ch. de Vioménilis inspektavo prancūzų kariuomenę Amerikoje ir 1782 m. gruodžio mėn. buvo atsakingas už jos pargabenimą atgal į Prancūziją. Toks įpareigojimas rodo jį buvus gabių organizatoriumi. 1782 m. rugpjūčio 25 d. A.-Ch. de Vioméniliui suteiktas Šv. Liudviko ordino Didysis kryžius ir naujos pareigos: jis paskirtas Karaliaus kariuomenės ir stovyklų maršalu. Prie karinių pareigų ir laipsnių 1783 m. pridedamos ir La Rošelio miesto gubernatoriaus pareigos. Už pasižymėjimą veiksmuose Amerikoje 1784 m. sausio 1 d. baronas A.-Ch. de Vioménilis buvo paaukštintas į generolus leitenantus.

Prancūzijos revoliucijos metu kaip ištikimas karaliaus valdinys baronas priešinosi revoliucionieriams ir vis daugiau bendravo su karališkąja šeima¹⁹. 1789 m. jį matome kontrrevoliucinės armijos, surinktos netoli Paryžiaus, gretose. 1791 m. birželį, kai Liudvikas XVI ruošėsi pabėgti į Monmedi (*Montmédy*), baronas išreiškė norą dalyvauti kelionėje ir sėdėti karietoje kartu su valdovu, tačiau turėjo užleisti vietą madam de Tourzel, karaliaus vaikų auklei²⁰. Vėliau, 1792 m. rugpjūčio 10 d., *Tuileries* rūmų užpuolimo metu gelbėdamas karališkąją šeimą, baronas ėmėsi vadovauti šveicarų gvardijai. Įvykių liudininkai jam priskiria žodžius: „Pirmyn, narsūs

2. Barono A.-Ch. de Vioménilio šeimos herbas su įrašu „Bellicæ Virtutis Præmium“ („Apdovanojimas už narsą kare“) ir Šv. Liudviko ordino medaliu. Collection Académie François Bourdon – Le Creusot (0166Z0069-02).

18 1783 m. kovo 23 d. George'o Washingtono laiškas baronui A.-Ch. de Vioméniliui, Niubergo (*Newburgh*) štabas, Library of Congress, Manuscript division, George Washington papers, MSS 44693: Reel 003, fol. 73–74.

19 1783 m. birželio 13 d. rašytame laiške baronas patikino karalių, kad jis „nepaliko tarnybos ir toliau būsiąs karaliaus dispozicijoje kiekvieną kartą, kai Jo Didenybei reikės jo stropumo ir pasiaukojimo“ („Il n'a pas quitté le service et il continuera d'être aux ordres du roi dans toutes les occasions où il pourra convenir à sa majesté de disposer encore de son zèle et de son dévouement“). Tačiau po kelerių metų rašytame dokumente, pristatančiame visą karjerą karo tarnyboje, matome senjojo karininko išreikštą nepasitenkinimą, kad, nepaisant nuolatinio pasiaukimo, taip ir nesulaukęs tinkamo dėkingumo, *Etat détaillé des services du baron de Vioménil*, 1790 m. rugsėjo 30 d., žr. AFB 0166Z0070-03.

20 Galime pasvarstyti, kaip būtų susiklosčiusi situacija ir pasisukusi revoliucijos eiga, jei patyręs karininkas, o ne vaikų auklė būtų lydėjęs karalių kelionėje. Tikėtina, kad karieta nebūtų sustojusi pakeliui ir karalius būtų sėkmingai kirtęs valstybės sieną ir radęs saugumą užsienyje.

šveicarai, išgelbėkite karalių! Jūsų protėviai tai padarė daugiau nei kartą!²¹ Tai buvo paskutinė barono kova. Rimtai sužeistas jis slėpėsi pas Venecijos ambasadorių. Mirė baronas A.-Ch. de Vioménilis 1793 m. vasarį. Gyvenimą nugyvenęs su kardu rankoje, nė negalėjo kitaip su juo atsiveikinti. Viduramžių riteris, kuriam likimas lėmė gyventi Apšvietos racionalumo laikais, liko iki galo ištikimas savo valdovui.

Apie barono privatų gyvenimą žinome labai mažai. Vieną trumpą pasakojimą randame jo draugo, barono Dufort'o de Cheverny (*Jean-Nicolas Dufort de Cheverny*, 1731–1802 m.) memuaruose. A.-Ch. de Vioménil'is, kaip ir daugelis jo amžininkų, labai mėgo lošti kortomis. Įdomu tai, kad kortų partiją jis visada laimėdavo. „Nepralenkiamą jo sėkmę“ stebino visus. Antai kartą Araso mieste jis aplošė visus karininkus. Amžininkų žodžiais, baronas mėgo vilkėti brangenybėmis išsiuvinėtus drabužius ir, jei kas išreikšdavo susižavėjimą jo apranga, siūlydavo lošti iš drabužių už pinigų. Pasakojama, kad kartą per šešis mėnesius jis sugebėjo laimėti daugiau negu 1 500 000 florinų²².

Per savo karjerą baronas A.-Ch. de Vioménilis dalyvavo daugiau nei 90 kovų ir 21 žygyje. Jį galima pavadinti tikru laimės kūdikiu, nes iki išėjimo į atsargą kovose tebuvo sužeistas tik tris kartus: kardu (1743 m.), kulka (1747 m.) ir durtuvu (1760 m.)²³. Šis senos Prancūzijos riterių giminės palikuonis sėkmingai dalyvavo bemaž visuose reikšmingiausiuose Liudviko XV ir Liudviko XVI valdymo laikų kariuomenės kampanijose, surengtose dviejuose pasaulio kontinentuose, tačiau jo veiklos Abiejų Tautų Respublikoje sėkmė nelydėjo. Apie šios misijos aplinkybes iki šiol žinoma labai mažai.

Barono Antoine'o-Charles'o de Vioménilio vaidmuo Baro konfederacijoje

Istoriografijoje yra žinoma, kad, baigiantis 1771 m. vasarai atvykęs į Lenkiją, rugpjūčio 31 d. Cešyne²⁴ baronas A.-Ch. de Vioménilis susitiko su pulkininku Ch.-F. Dumouriez²⁵, o pasiekęs Prešovą²⁶ (šiandien – miestas Slovakijoje) ėmėsi konkrečių veiksmų, kad padėtų Baro konfederacijos vadovybei. Jis įvertino

21 „Allez, nobles Suisses, et sauvez le roi, vos ancêtres l'ont fait plus d'une fois!“, cituoja: Ghislain de Diesbach, Le massacre du dix août, in: *Le livre noir de la Révolution française*, ed. Escande Renaud, Paris: Les éditions du Cerf, 2008, p. 60.

22 Jean-Nicolas Dufort, comte de Cheverny, *Mémoires sur les règnes de Louis XV et Louis XVI et sur la révolution*, tome I, Paris: Plon, 1886, p. 44, 175–176.

23 *Etat détaillé des services d'Antoine Charles de Vioménil*, Paris 30 septembre 1790, AFB 0166Z0070-03. Barono A.-Ch. de Vioménilio testamentas sudarytas 1780 m., prieš išplaukiant į Ameriką, AFB 0166Z0070-05; SHAT, YA 418, SHAT, 3YD-1226; Benoît Arthur, *L'école des cadets-gentilshommes du roi de Pologne à Lunéville*, 1738-1766, 1867, éditeur: Majorelle, p. 15; *Nobiliaire universel de France, ou recueil général des généalogies des maisons nobles de ce royaume*, tome troisième, Paris, 1815, p. 205, 214; *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, tome 46, Paris, 1866, p. 258.

24 Korespondencijoje vartojama vokiška vietovardžio forma *Teschchen*.

25 Jean-Pierre Bois, *op. cit.*, p. 77.

26 Korespondencijoje vartojama vokiška vietovardžio forma *Eperies*.

situaciją ir konstatavo, kad trūksta ne tik pinigų, bet ir tvarkos. Prancūzų kari-ninko nuomone, konfederacijos vadovybė buvo per toli nuo savo kariuomenės, todėl negalėjo užtikrinti veiksmingos vadybos ir drausmės. Prancūzijos karaliaus patikėtinis rekomendavo perkelti konfederacijos vadovybę į Belsko-Bialą, o iš ten – į Cešyną. Esama kariuomenės būklė A.-Ch. de Vioménilį, kaip ir prieš tai Ch.-F. Dumouriez, gerokai nuvylė. Todėl baronas ėmėsi pertvarkyti konfederacijos pajėgas²⁷, nors ir abejojo dėl jam pavestos misijos sėkmės. Šias abejones atskleidžia 1771 m. gruodį Prešove rašytas laiškas vadovybei Prancūzijoje:

Man paskyrė misiją gana sunkią ir nemalonią; vien tik aklas paklusnumas karaliaus įsakymams verčia mane priimti ją. Jeigu aš sužlugsiu, jei man nepavyks, Ponai, užtikrinti lenkų gerovės, aš tikiuosi, kad bent jau jų pagarba ir pritarimas Karaliui kompensuos visas mano pastangas siekiant šio tikslo.²⁸

Po nesėkmingos 1771 m. kampanijos baronas ėmė ruošti naujus kovų planus 1772 m. pavasariui, kuriuos realizuoti tikėjosi Lietuvoje. Tai liudija *Pranešimas apie konfederacijos dabartinę padėtį ir apie priemones ją suaktyvinti kitą pavasarį*²⁹. Baronas pripažįsta, kad įvertinęs tuometinę konfederatų padėtį savo pranešime jis beveik visiškai perėmė Ch.-F. Dumouriez planus, kurie jam atrodė gerai parengti ir realūs įgyvendinti. Pranešime priminta, kad konfederacijos vadovybei nepasisekė pasiskolinti 300 tūkst. dukatų ir kad šias išlaidas teko padengti pulkininkui Ch.-F. Dumouriez ir baronui A.-Ch. de Vioméniliiui. Dėl to siūlomi būdai, kaip rasti naujų lėšų. Planuojama iš rusų valdžios atimti Krokuvos vyskupo turtų valdymą, perimti mokesčius, kuriuos moka Krokuvos žydai, taip pat ir lėšas, gaunamas iš žydų bylų. Buvo tikimasi, kad Bažnyčia sutiks suteikti reikiamų lėšų. Netgi buvo galvojama apie Veličkos druskos kasyklą kaip didžiausią lėšų šaltinį, kuris galėtų padėti konfederacijai „atsitoti ant kojų ir sutelkti naujų pulkų“³⁰. Pranešimo pabaigoje pateikti svarstymai, kad konfederacijai padės karas tarp Rusijos ir Turkijos, kuris pareikalaus iš Rusijos daug lėšų.

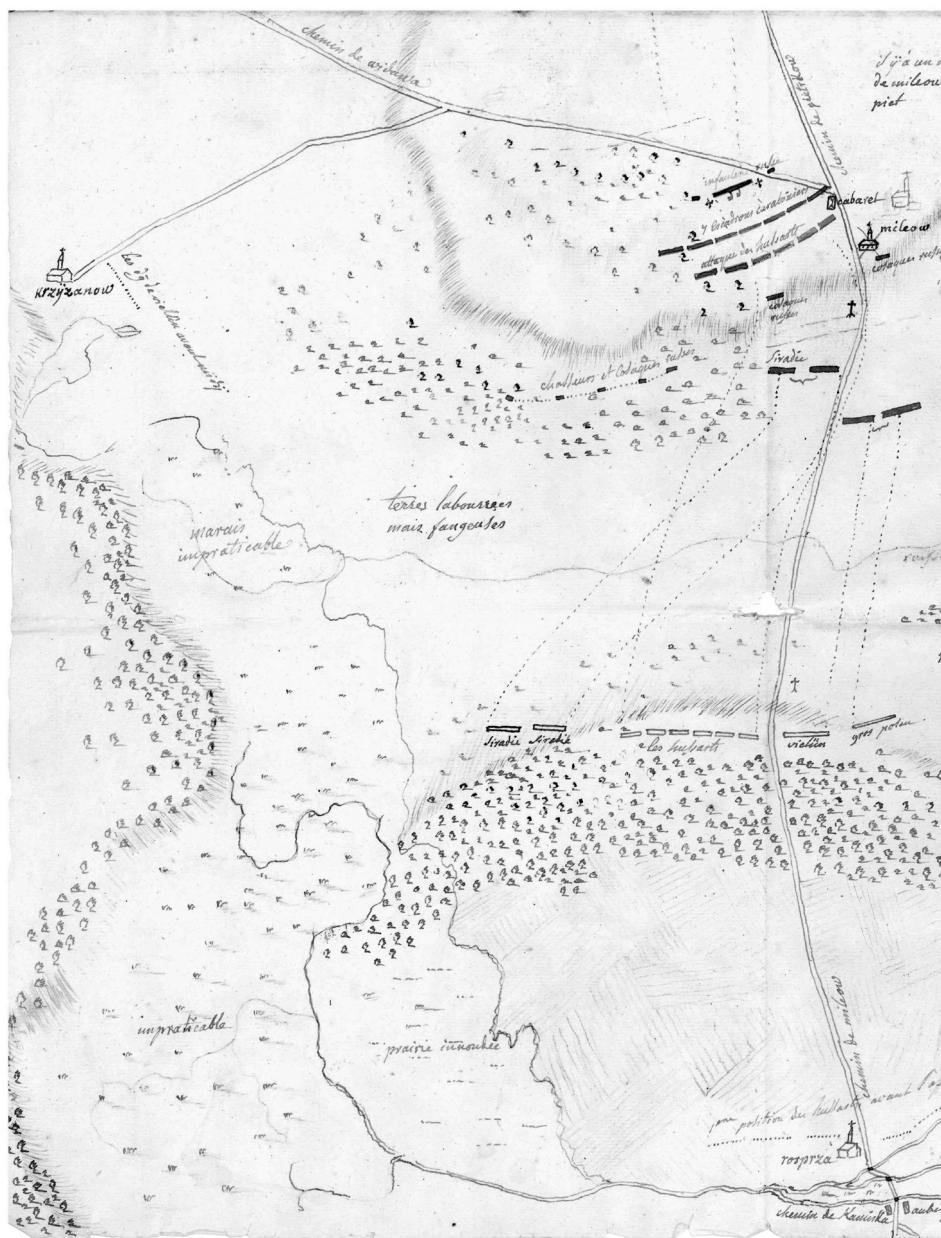
Pranešime toliau atkreiptas dėmesys į tokias priemones kaip karinis konfederacijos pajėgų paruošimas, kurį galėtų remti Prancūzijos valdžia. Kadangi buvo neįmanoma vietoje įsigyti patrankų, baronas Versalio dvarui siūlė jų įsigyti Vienoje ar Berlyne arba jas lydyti Strasbūre ir išsiųsti į Lenkiją per Prahą. Pastaroji galimybė baronui A.-Ch. de Vioméniliiui atrodė saugiausia ir realiausia įgyvendinti. Jis pabrėžė, kad saugumo

27 Antoine-Charles de Vioménil, *op. cit.*, p. 155–156.

28 „[...] On m’a donné une commission bien aride et bien désagréable ; mon obéissance aveugle pour les ordres du Roi pouvoit seule m’engager à l’accepter. Si je ne réussis pas, Messieurs, à opérer le bien des Polonais, j’espère au moins que leur estime et l’approbation du Roi, me dédommageront de tous les soins que je me serais donnés pour y parvenir“, Vioménil Antoine-Charles de, *op. cit.*, p. 66.

29 *Mémoire Sur l’état actuel de la confédération, et sur les moyens de la mettre en activité au printemps prochain*, AFB 0166Z0065-01.

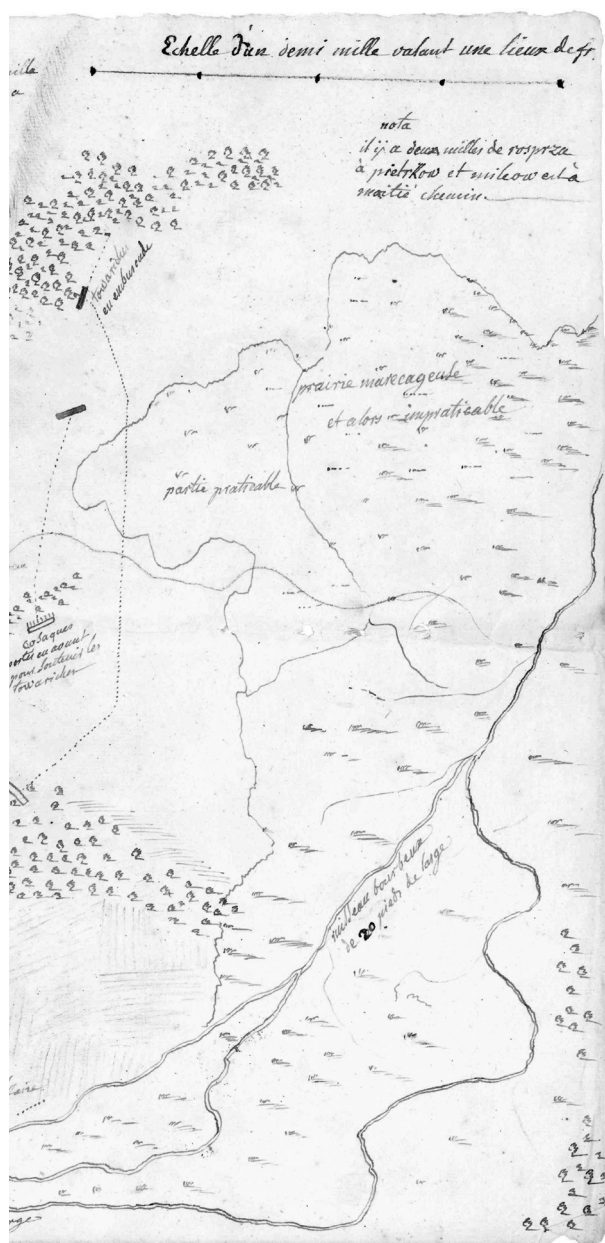
30 *Ibid.*

sumetimu patrankų nereikėtų ženklinti Prancūzijos karaliaus insignijomis. Ginkluotę reikėtų pervežti tinkamais tam vežimais, slapta, iš anksto gavus leidimą važiuoti per Šventąją Romos imperiją ir austrų žemes. Arkliai ir važnyčiuotojai turėtų pasilikti ir padėti konfederacijai. Patrankas aptarnauti turėtų keturi Prancūzijos artilerijos karininkai³¹.

³¹ *Ibid.*

3. Raportas apie Lanckoronos pilies padėtį 1772 m. balandžio 21 d. (*Raport journalier de la place de Landscronn du 21 avril 1772*). Raportas parodo, kad Lanckoronoje tarnavo 603 konfederacijos žmonės (karininkai, puskarininkiai ir kareiviai). Collection Académie François Bourdon – Le Creusot (0166Z066).

Barono projekte buvo pateikta ir techninių detalių: jeigu būtų nuspręsta gaminti patrankas, reikėtų pranešti apie jų kalibrą, kad būtų galima pagaminti sviedinius gretimose kalvėse. Iš viso reikėtų 8 patrankų. Kalbant apie personalą, buvo numatyta, jog reikalingi keturi vokiškai kalbantys meistrai lafetams ir vežimams gaminti. Atsižvelgdamas į nepakankamai aukštą, jo vertinimu, Respublikos

kanonierių kvalifikaciją, baronas projektavo šešių dešimčių kanonierių, mokančių vokiečių kalbą, poreikį, taip pat būtinybę turėti jiems galinčius vadovauti karininkus.

Pėstininkams apmokyti baronas A.-Ch. de Vioménilis reikalavo atsiųsti iš Prancūzijos vokiečių kalbą mokančių puskarininkių. Jis netgi numatė galimus puskarininkių kelionės maršrutus: mažomis grupėmis jie galėtų atvykti iš Strasbūro, Landau arba Fort Louis ir nuo ten būtų nuvežti į Ulmą. Iš Ulmo siunčiami puskarininkiai Bielsko-Bialą pasiektų per devynias dienas. Svarstydamas apie galimybes sustiprinti vadovavimą konfederatų kariuomenei apmokant konfederacijos vadus, baronas A.-Ch. de Vioménilis tikėjosi, kad šį darbą galėtų atlikti prancūzų karininkai, kurie, jo manymu, netrukus būsią išlaisvinti iš užimamų pareigų Saksonijos ir Bavarijos elektorių armijose³².

Pranešime taip pat detalizuojama, kaip reikėtų organizuoti pėstininkų pulką. Žinome, kad tuometiniai Prancūzijos ministrai – užsienio reikalų ministras hercogas Emmanuelis Armand'as d'Aiguillon'as (*Emmanuel Armand de Vignerot du Plessis de Richelieu, duc d'Aiguillon*, 1720–1798 m.) ir karo ministras markizas Louis François de Monteynard'as (*Louis François marquis de Monteynard*, 1713–1791 m.) – siūlė išduoti amnestijos pasus prancūzų dezertyrams, tuo metu esantiems vokiečių valstybėse, kad jie galėtų įsijungti į konfederatų gretas. Baronas rekomendavo Prancūzijos atstovams dezertyrų paieškoti vokiškųjų valstybių dvaruose³³.

Kaip dar vieną Prancūzijos pagalbos konfederatams punktą baronas A.-Ch. de Vioménilis išskyrė keturių chirurgų asistentų (pranc. *aydes-majors*) ir aštuonių sanitarų su savo instrumentais poreikį. Be to, prancūzų karininkų nepasitenkinimą konfederacijos stovyklų tiekiamu maistu ir jo paruošimo kokybe išreiškė *Pranešime apie konfederacijos dabartinę padėtį ir apie priemones ją suaktyvinti kitą pavasarį*, kuriame numatytas punktas atsiųsti prancūzų specialistus maistui ruošti³⁴.

Visos šios priemonės rodo, kad Prancūzijos įtraukimas į Abiejų Tautų Respublikos ir Rusijos imperijos konfliktą buvo nekonvencinis. Parama konfederatams turėjo būti teikiama išlaikant kuo didžiausią konspiraciją, slaptai.

1772 m. vasario 15 d. Prancūzijos užsienio reikalų ministrui hercogui E. A. d'Aiguillon'ui išsiųstame barono A.-Ch. de Vioménilio *Pranešime apie dabartinę Lenkijos konfederacijos reikalų padėtį*³⁵ konfederacijos pasirengimas vertinamas

³² *Ibid.*

³³ Čia verta pastebėti, kad XVIII a. dezertyravimai buvo dažni (apie 10 iki 25 proc. kariuomenių personalo), žr. Jean-Pierre Bois, *Désertion*, in: Lucien Bély, *Dictionnaire de l'Ancien Régime*, Paris: PUF, 1996, p. 400. Cituoja: Stéphane Genêt, *Les espions des lumières*, Paris: Nouveau monde éditions, 2013, p. 48.

³⁴ *Mémoire Sur l'état actuel de la confédération, et sur les moyens de la mettre en activité au printemps prochain*, AFB 0166Z0065-01.

³⁵ *Mémoire sur la situation actuelle des affaires de la confédération de Pologne. Dressé dans les derniers jours du mois de janvier et envoyé à M. le prince Louis, pour le faire parvenir à mr le duc d'Aiguillon*, 1772 m. vasario 15 d., AFB 0166Z0065-01.

En Coité d' Avril 1772

Raport journalier de La place de Sandscronn
Du 21 avril 1772. (L'avaul de la place de Sandscronn, adre. Prussien) et de la place de Sandscronn.

Compagnie	Mort				Né			Régul			Total	Observation	
	de la place	de la place	de la place	de la place	de la place	de la place	de la place	de la place	de la place	de la place			
Artillerie	2	4	1	24	2	2	1	2	2	2	2	2	
Sauvagerie	2	8	1	58	2	2	1	6	2	2	2	2	
Masseur	2	1	1	22	2	2	1	2	2	2	2	2	
Infanterie	4	6	1	164	1	1	2	14	16	8	8	8	
de Poméranie	2	42	2	120	2	2	3	12	12	8	8	8	
Compagnie de la place	1	2	1	35	1	1	1	2	2	2	2	2	
de la place	1	2	1	35	1	1	1	2	2	2	2	2	
de la place	1	1	1	7	1	1	1	2	2	2	2	2	
de la place	1	1	1	7	1	1	1	2	2	2	2	2	
de la place	2	2	2	24	2	2	1	2	2	2	2	2	
de la place	2	8	2	65	2	2	1	2	2	2	2	2	
Total	20	57	14	64	5	5	4	60	60	38	25	9	70

Note: Les nombres de la colonne 'Mort' sont les nombres de la colonne 'Né' moins les nombres de la colonne 'Régul'.

4. Mūšis prie Milejuvo kaimo, į pietus nuo Petrakavos (*Piotrków Trybunalski*). Collection Académie François Bourdon – Le Creusot (0166Z0065-02).

rekomenduojant Prancūzijos vadovybei tris galimus veiksmų scenarijus: 1) nuversti Stanislovą Augustą nuo sosto; 2) su Prūsijos pagalba išlaisvinti Stanislovą Augustą nuo Rusijos įtakos ir sutaikyti valdovą su konfederatais; 3) toliau bendrauti su konfederatais ir stebėti, kaip galima būtų pakeisti aplinkybes. Baronas prisipažįsta, kad trečiasis scenarijus pareikalautų mažiausiai priemonių, bet ir duotų mažiausią rezultatą, o konfederacija greitai žlugtų.

Igyvendinus pirmąjį scenarijų – nuvertus Stanislovą Augustą nuo sosto, – į sostą galėtų būti pasodintas Saksonijos arba Prancūzijos valdančiųjų dinastijų atstovas. Pasirinkus antrąjį kelią – išlaisvinti iš Rusijos įtakos Respublikos valdovą ir jį suvienyti su konfederatais, – atlikti leliamą tarpininko vaidmenį, barono nuomone, galėtų Lietuvos didysis etmonas Mykolas Kazimieras Oginskis (1730–1800 m.) ir buvęs Lenkijos Karalystės kancleris Andrzejus Zamoyskis (1717–1792 m.). Baronas A.-Ch. de Vioménilis puikiai suvokė, kad toks projektas konfederacijos vadų būtų priimtas gana sunkiai, todėl prašė Versalio dvaro, kad ne tik juo pasitikėtų, bet ir paremtų bei padėtų apsaugoti nuo galimo konfederacijos vadų nepasitenkinimo.

Apie galimybę „ištraukti Stanislovą iš Rusijos priklausomybės ir jį priartinti prie kitų galybių“ baronas rašė tokiais žodžiais:

Jeigu Prancūzijos Karalius mano, kad būtų gerai, kad kita galybė kartu su juo išrinktų Respublikos karalių, tai galėtų būti arba Prūsijos karalystė arba Austrijos imperija. Bet ar Prancūzijai naudinga rizikuoti, kad

Austrija būtų įtraukta į karą? Kalbant apie Prūsiją, dėl jos geografinės padėties, dėl jos kariuomenių reputacijos atrodo, kad ji turėtų svorio. Bet atrodo, kad Prūsijos karalius nenori nieko daryti nemokamai. Yra rizika, kad jis pasisavins ekonomikos privalumus, kuriuos būtų geriau išnaudoti Prancūzijai.³⁶

Siekdamas paskatinti Prancūzijos ministrų susidomėjimą Respublikos reikalais, baronas A.-Ch. de Vioménilis savo pranešimo pabaigoje akcentuoja ekonominę galimo bendradarbiavimo naudą: reikalavimą plėtoti prekybą tarp Respublikos ir Prancūzijos, būtent siekiant parduoti prancūzų prekes. Analizuojant barono pasiūlymus matyti, kad Prancūzijos valdžia neturėjo santykių su konfederatais vizijos ir aiškios veiksmų Respublikoje strategijos. Barono A.-Ch. de Vioménilio misija vyko be aiškaus tikslo ir konkrečių užduočių, o iš jo į Paryžių siunčiamų pasiūlymų matyti, kad tai jis skatino Versalio dvarą apsispręsti imtis aktyvesnės politikos Respublikos atžvilgiu.

Vertinant konfederatų karinius veiksmus, pastebėtina, jog vienas iš konfederacijos didžiausių pasiekimų vadovaujant A.-Ch. de Vioméniliiui buvo Vavelio pilies užėmimas. Iki prancūzų karininko atvykimo konfederatai jau keletą kartų buvo bandę užimti Krokuvos pilį, bet nesėkmingai³⁷. Tačiau buvo nuspręsta vėl pulti pilį ir karininkui Claude'ui Gabrieliui de Choisy³⁸ buvo paskirta pareiga vadovauti atakai³⁹. 1772 m. vasario 2 d. jis su 600 pėstininkų (lenkų konfederatai ir Karolio Stanislovo Radvilos (1734–1790 m.) milicija⁴⁰) perplaukė Vyslą ir įžygiavo į Krokuvą⁴¹.

Čia reikia pasakyti, kad atakai buvo ruošiasi kruopščiai: C. G. de Choisy įsigijo namą greta pilies sienų ir buvo pavedęs patikimiems žmonėms sienoje iškirsti angą, pro kurią būtų galima patekti į vidų⁴². Ataka buvo sėkminga. Apie šią pergalę baronas A.-Ch. de Vioménilis informavo prancūzų ambasadorių Vienoje kardinolą Louis de Rohaną (1734–1803 m.), o pastarasis kreipėsi į Austrijos dvarą su prašymu paremti konfederatus. Tačiau Viena, kuri tuo metu jau slapta pradėjusi derybas su Berlynu ir Peterburgu, nenorėjo stoti į konfederatų pusę⁴³. Taigi Rusijos

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Ferrand Antoine, *Histoire des trois démembrements de la Pologne*, Paris: chez Deterville libraire, 1820, p. 4.

³⁸ Plačiau apie šią asmenybę žr. II priede.

³⁹ Berville et Barrière, *op. cit.* p. 232.

⁴⁰ Apie Radvilų miliciją žr. Valdas Rakutis, Radvilų milicija XVIII a., in: *Karo archyvas*, 2005, t. XX, p. 101–162. Milicijos veikla Baro konfederacijos laikais aptarta: *Ibid.*, p. 152–153.

⁴¹ Vydas Dolinskas, *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, 1763–1794*, Vilnius: Vaiga, 2003, p. 326.

⁴² *Relation de ce qui s'est passé à Cracovie depuis le 1er jusqu'au 5 février 1772*, AFB 0166Z0065-01.

⁴³ Jean Geogel, *Mémoires pour servir à l'histoire des événements de la fin du dix-huitième siècle, depuis 1760 jusqu'en 1806–1810*, tome sixième, Paris, 1818, p. 103.

À Dantzig le 20. May 1772.

J'ai reçu, Monsieur, la lettre dont vous m'avez honoré le 3. de ce mois.

995. 195. 552. 383. 34. 1152. 810. 876. 155. 408. 755. 264
 Il est bien particulièrement honnête que vous ayez
 260. 829. 21. 354. 326. 371. 1029. 1015. 1108. 1143. 1068.
 obtenu et reçu depuis quatre ans de succès
 953. 1068. 96. 297. 678. 88. 408. 755. 453. 758. 795. 99.
 de la confiance, et faite à cette heure attendre
 783. 1127. 1109. 1065. 18. 21. 559. 1144. 423. 321. 170.
 achèvement tant de l'acte de reconnaissance, et
 1131. 195. 864. 573. 700. 335. 383. 442. 174. 383. 51.
 parait qu'on la voit bien certainement et bien
 795. 9. 84. 649. 694. 954. 573. 71. 297. 1158. 1178. 81.
 probable, puis qu'on vous a fait passer
 42. 206. 21. 468. 1065. 24. 691. 930. 633. 534. 1150.
 l'ordre de toutes les affaires avec vous
 889. 1191. 71. 1200. 469. 31. 15. 48. 510. 678. 924. 552.
 les officiers qui vous ont accompagné,
 624. 1013. 383. 913. 396. 507. 1150. 1143. 1131. 6. 335.
 et ce rapport est assurément bien
 65. 84. 694. 552. 1198. 852. 951. 331. 510. 441. 88.
 pour les conférer, je vous quitte
 700. 69. 981. 679. 634. 21. 5. 536. 264. 743. 1160.
 en ce point de vue, et vous prie de m'en
 M^r le Baron de Vioménil.

5. Šifruotas laiškas, adresuotas baronui A.-Ch. de Vioménilui, parašytas Gdanske, 1772 m. gegužės 20 d. Laiške minimas barono ir kitų prancūzų karininkų grįžimas į Prancūziją. Tikriausiai parašė Prancūzijos atstovas Gdanske Mathias Gérard'as de Raynevalas (1736–1812). Collection Académie François Bourdon – Le Creusot (016620065-02).

kariuomenės sutriuškinti nepavyko. Vasario 4 d. rusų generolas Aleksandras Suvorovas (1729–1800 m.) išsiuntė prie Krokuvos esantiems daliniams pastiprinimą⁴⁴.

Tuo metu konfederacijos vadovybę ir toliau draskė vidiniai nesutarimai. 1772 m. kovo 4 d. rašytame laiške Prancūzijos ambasadorius informavo baroną A.-Ch. de Vioménilį, kad jeigu tokia nesantaika tęsis, Prancūzija konfederacijos neberems⁴⁵. Baronas stengėsi suvaldyti situaciją: kovo 18 d. jis įsakė Didžiosios Lenkijos konfederatų komendantui Józefui Zarembai (1731–1774 m.) atsitraukti į Čenstakavą ir susijungti su Kazimierzo Pułaskio (1745–1779 m.) bei Simono Kosakovskio (1741–1794 m.) daliniais ir tokiu būdu sudaryti stiprią grupuotę, galinčią organizuoti operacijas prieš rusų ir prūsų kariuomenes. Toks planas buvo bandymas koordinuoti konfederatų dalinių veiksmus ir palengvinti konfederatų padėtį Vavelio tvirtovėje, tačiau jis nepavyko⁴⁶.

Rusų kariuomenė apsupo pilį ir generolas Suvorovas 1772 m. balandžio 23 d. Krokuvoje rašytame laiške C. G. de Choisy pateikė apgultiesiems savo sąlygas⁴⁷. Nepaisant A.-Ch. de Vioménilio bandymo surinkti bajorus ir išgelbėti tvirtovę, apgultieji neturėjo išeities⁴⁸. Balandžio 24 d. apgultieji kapituliavo ir tapo karo belaisviais⁴⁹. Balandžio 29 d. rašytame laiške baronui de Vioménilui kardinolas L. de Rohanas išreiškė norą, kad konfederatai baigtų kovoti ir grįžtų į savo namus „siekdami tyliai išlaikyti ugnį, kuri gal kada nors apvainikuos jų stropumą“⁵⁰. O gegužės 1 d. laiške C. G. de Choisy baronas A.-Ch. de Vioménilis parašė: „[...] nesvarbu, kur jūsų kalinimo vieta, kantriai laukite. Aš viską darysiu, kad jūs ir jūsų bendražygiai galėtumėte kuo greičiau grįžti į Prancūziją [...]“⁵¹.

Nusivylęs Austrijos *double jeu*, pavargęs nuo savo rūmų neryžtingumo, slepiamas rūpesčio dėl savo karininkų, patekusių į nelaisvę, baronas pradėjo elgtis savarankiškiau. Tiesa, 1772 m. pavasarį jis gavo laišką iš Versalio dvaro, kuriame jam buvo priminta, kad jis neturi viršyti savo įgaliojimų, nesikišti į konfederacijos politinius reikalus ir apsiriboti tik patarimais karo klausimais⁵². Gegužės 8 d. kardinolas L. de Rohanas įspėjo baroną, kad pagalba konfederatams tampa

44 Antoine Ferrand, *op. cit.*, p. 11.

45 1772 m. kovo 4 d. kardinolo L. de Rohano laiškas baronui, Viena, AFB 0166Z0066.

46 Vydas Dolinskas, *op. cit.*, p. 331.

47 *Points accordés par son excellence de Suworow général major au service de l'impératrice de toutes les Russies, à M de Choisy. Fait à Cracovie le 23 avril 1772. Alexandre Suwarow*, AFB 0166Z0066.

48 „[...] nepriteklius buvo toks, kad suvalgėme 50 iš mūsų geriausių arklių“ („[...] la disette devint si grande que nous mangeâmes 50 de nos meilleurs chevaux [...]“), žr.: Antoine-Louis de Vioménil, SHAT, 3YD; Ferrand Antoine, *op. cit.*, t. II, p. 14.

49 Jean Georgel, *op. cit.*, p. 104.

50 1772 m. balandžio 29 d. L. de Rohano laiškas, Viena, AFB 0166Z0066.

51 „[...] quel que soit le lieu de votre prison prenez-y patience. Je ne négligerai rien pour que vous puissiez rentrer en France très incessamment ainsi que tous vos compagnons“, 1772 m. gegužės 1 d. barono A.-Ch. de Vioménilio laiškas C. de Choisy, *Teschen*, AFB 0166Z0066.

52 *Observations sur les lettres de Mr le duc d'Aiguillon du 16 mars et de MGR le prince Louis du 28 de ce mois*, AFB 0166Z0065-01.

Prancūzijai nebenaudinga, nes greitai Austrija prisijungs prie Rusijos bei Prūsijos planų nuversti konfederaciją⁵³. Po Vavelio pilies kapituliacijos ateis laikas pasiduoti Landskronai, Tynecui ir Čenstakavai, o tai vestų į konfederacijos pabaigą⁵⁴. Bet susirašinėjimas tarp konfederatų ir barono nenutrūko. 1772 m. liepos 19 d. baronas gavo laišką iš Mykolo Vielhorskio (1730–1814 m.), kuriame Lietuvos virtuvininkas prašė atkreipti Versalio rūmų dėmesį į konfederatus, kurie pabėgo iš Respublikos, jiems padėti, ypač finansiškai⁵⁵.

Pasibaigus konfederacijos kovoms, konfederatų persekiojimas nesibaigė. Penkerių kovos metų laikotarpiu Abiejų Tautų Respublikos konfederatų gretose kovojo apie 200 tūkst. vyrų, iš kurių apie 60 tūkst. mirė kovose arba tremtyje Sibire. Tai buvo pirmieji tremtiniai ir pirmoji politinės emigracijos banga Abejų Tautų Respublikoje⁵⁶. Tarp jų buvo ir prancūzų belaisvių: barono pusbrolis Antoine'as-Louis de Vioménilis, Thomas Mathurinas de Galibert'as de Saint-Avist'as⁵⁷ ir Francois Auguste'as Thesby de Belcouras⁵⁸, kuris tik po ketverių metų ir trijų mėnesių sugrįžo iš Sibiro⁵⁹. Prancūzų karininkas savo atsiminimus apie dalyvavimą konfederatų kovose ir tremtį aprašė 1776 m. išleistoje knygoje, pavadintoje *Pranešimas, arba Dienoraštis prancūzų karininko, kuris tarnavo Lenkijos konfederacijoje, buvo rusų suimtas ir ištremtas į Sibirą*⁶⁰.

Pastebėsime, kad prancūzų belaisvių išlaisvinimo iš tremties siekė ir pats „gailestingasis valdovas frankofilas“ Stanislovas Augustas. Laiške savo sekretoriui Maurice'ui Glayre'ui (1743–1819 m.) jis akcentavo norą padėti ir atleisti buvusiems konfederacijos dalyviams prancūzams ir kėlė jiems vienintelę sąlygą – „pripažinti, kad gailisi, ir duoti tvirtą bei nuoširdų pasižadėjimą dalyvauti kuriant valstybės gerovę ateityje“. Respublikos valdovas norėjo, kad Prancūzijos duras tarpininkautų tarp jo ir konfederatų. Be to, Stanislovas Augustas pažadėjo padaryti viską,

53 1772 m. gegužės 8 d. kardinolo L. de Rohano laiškas baronui de A.-Ch. Vioménilui, AFB 0166Z0066.

54 Ferrand Antoine, *op. cit.*, p. 15; Władysław Konopczyński, *op. cit.*, t. II, p. 535.

55 1772 m. liepos 19 d. Mykolo Vielhorskio laiškas baronui A.-Ch. Vioménilui, AFB 016670065-2.

56 Dolinskas Vydas, *op. cit.*, p. 343.

57 Apie šią asmenybę žr. II priedą.

58 Apie šią asmenybę žr. II priedą.

59 Scher-Zembitska Lydia, *L'aigle et le phénix, un siècle de relations franco-polonaises, 1732–1832*, Paris: CNRS histoire, 2001, p. 172.

60 François Thesby de Belcourt, *Relation ou Journal d'un officier français au service de la Confédération de Pologne, pris par les russes et relégué en Sibérie*, Amsterdam: aux dépens de la compagnie, 1776, p. 16. Atsiminimuose prancūzų *Ancien régime* karininkas Belkuras akcentuoja, kad, be visų kitų sunkumų, kuriuos jis patyrė tremtyje, labiausiai jam trūko malonaus bendravimo ir pokalbių. Apie savo tremtį jis rašė „Atskirtas nuo padorios kompanijos, nelaisvėje praradau ir jai deramą gero tono pojūtį“ („J'ai perdu pendant ma détention le ton de la bonne compagnie“, žr. Thesby de Belcourt François, *Relation ou Journal d'un officier français au service de la Confédération de Pologne, pris par les russes et relégué en Sibérie*, Amsterdam: aux dépens de la compagnie, 1776, p. 16).

kas jo galioje, kad Rusijos valdžia išlaisvintų konfederatus⁶¹. Kai F. A. Belcouras, kuris buvo davęs savo garbės žodį (pranc. *parole*) rusams, tai yra buvo išlaisvintas dėl jo pažado nebedalyvauti kovose prieš Rusijos kariuomenę, pateikė Stanislovui Augustui pranešimą apie prancūzų karių padėtį ir patirtas negandas tremtyje Sibire, Stanislovas Augustas „atrodė labai susijaudinęs“. F. A. Belcourą stebino tokia Respublikos valdovo reakcija, turint omenyje tai, kad konfederatai su juo elgėsi blogai⁶².

Prancūzijoje aštuonių prancūzų belaisvių karininkų šeimos parengė memorandumą ir perdavė jį filosofui Jeanui Le Rond'ui d'Alembert'ui (1717–1783 m.), kad jis prašytų imperatorės Jekaterinos II prancūzų išlaisvinimo. Laiške Jekaterinai II J. d'Alembert'as žadėjo, kad filosofai dar garsiau šlovins carienės gailėstinumą, jei prancūzai belaisviai atgaus laisvę. J. d'Alembert'as parašė dar du laiškus, tačiau veltui⁶³.

Barono A.-Ch. de Vioménilio archyve išlikusi 1772 m. rugsėjo 16 d. Stanislovo Augusto laiško Liudvikui XV kopija⁶⁴ liudija, kad pirmojo padalijimo akivaizdoje, nepaisydamas Prancūzijos karaliaus teiktos pagalbos Baro konfederatams, Stanislovas Augustas beviltiškai ieškojo jo pagalbos savo valstybės vientisumui užtikrinti. Lenkijos ir Lietuvos valdovas manė, kad Prancūzijos Karalystė yra vienintelė galia, kuri dar galėtų mėginti išgelbėti Respubliką. Tačiau nesėkmingai. Respublikos pirmasis padalijimas buvo įvykdytas⁶⁵.

Prancūzų karininkų ir konfederacijos vadų bendradarbiavimo problemos

Tarp priežasčių, galinčių paaiškinti, kodėl Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos planai padėti konfederacijai Respublikoje žlugo, visų pirma galima išskirti Prancūzijos valdžios duodamų instrukcijų nenuoseklumą ir pozicijų konfederacijos atžvilgiu neaiškumą. Ši priežastis nurodoma ir 1772 m. sausio 15 d. barono A.-Ch. de Vioménilio parašytame *Pranešime apie Lenkijos konfederacijos reikalų dabartinę padėtį*⁶⁶. Jame pažymima, kad ministerija suteikdavo „per mažai paaiški-

61 „Je persisterai jusqu'à la fin dans la résolution de leur pardonner bien sincèrement. La seule condition que je prétends leur imposer, c'est le repentir de m'avoir méconnu, et une disposition ferme et sincère de concourir désormais au bien de l'Etat“, 1772 m. rugpjūčio d. 15 Stanislovo Augusto laiškas Maurice'ui Glayre'ui, žr. Eugène Mottaz, *Stanislas Poniatowski et Maurice Glayre*, Paris: Calman Lévy, 1897, p. 21–23.

62 François Thesby de Belcourt, *op. cit.*, p. 244.

63 Henry Charles, *d'Alembert, œuvres et correspondance inédites*, Paris: Perin, 1887, p. 248.

64 1772 m. rugsėjo 16 d. Stanislovo Augusto laiškas Liudvikui XV, Varšuva, AFB 016670066. Laiško kopijos tekstas ir vertimas publikuojamas I priede.

65 Būsimasis Prancūzijos užsienio reikalų ministras Charles'is Gravier, grafas de Vergennes'as (1719–1787 m.) padalijimą įvardijo „tikrųjų principų praradimu“ („défection générale des vrais principes“), žr. Viguierie Jean de, *op. cit.*, p. 388.

66 *Mémoire sur la situation actuelle des affaires de la confédération de Pologne. Dressé dans les derniers jours du mois de janvier et envoyé à M. le prince Louis, pour le faire parvenir à mr le duc d'Aiguillon, le 15 février 1772*, AFB 0166Z0065-01.

nimų apie tikrąjį misijos Respublikoje tikslą, o konfederacijos rėmimas sukeldavo didelių abejonių, atsižvelgiant į elgesį su konfederatais [...]“⁶⁷. Be to, kaip pabrėžė baronas de A.-Ch. de Vioménilis, reikalaujant Prancūzijos karaliaus planus laikyti paslapyje, buvo sunku įtikinti konfederatus, jog Prancūzija rūpinasi tik jų interesais (nors iš tikrųjų taip nebuvo)⁶⁸. Konfederacijos vadai įtariai vertino Prancūzijos atsiųstus karininkus⁶⁹, o tai trukdė efektyviai vadovauti konfederacijos kariniams veiksams. Beje, konfederacijos kariuomenės vadai (pvz., Lietuvos didysis etmonas M. K. Oginskis), W. Konopczyński vertinimu, taip pat labiau tikėjosi paramos iš paties iš Liudviko XV nei jo dvaro siunčiamų slaptų patarėjų⁷⁰.

Kitos nesėkmingo bendravimo priežastys buvo nesantaika tarp konfederacijos vadų. Šiuos nesutarimus A.-Ch. de Vioménilis apibūdino, pastebėdamas, kad „bajorai daugiau kovoja vienas prieš kitą negu prieš rusus. [...] kiekvieną jų labiau baugina kitų konfederacijos vadovų sėkmė negu priešo grėsmė“⁷¹. Jis net kalba apie „neapykantą“ tarp konfederacijos vadų. Nors ir deda daug pastangų sutaikyti konfederacijos narius, baronas turi pripažinti, kad jam tai nepavyksta ir tokie bandymai yra tik „laiko gaišinimas“⁷². F. A. Belcouras irgi pastebėjo, kad didikai nemėgdavo ir nepasitikėdavo vienas kitu, kiekvienas tik ieškojo būdų, kaip prisiimti šlovę sau⁷³.

Savo požiūrį į konfederatus baronas A.-Ch. de Vioménilis išsakė tokiais žodžiais:

Apskritai, lenkai – įtarūs. Nors ir yra labai išdidūs, patirtis arba mąstymas juos dažnai priverčia pripažinti jų silpnybes. Tai reiškia, kad jiems reikia daug laiko apžiūrėti jiems pateiktus pasiūlymus, nes jie bijo spąstų. Dėl to kovos veiksmai vyksta lėtai.⁷⁴

67 „Le peu de lumières que le ministère a donné jusqu'à présent sur son véritable objet dans l'appuy qu'il donne à la confédération a toujours jeté une grande incertitude dans la conduite qu'on a tenu avec les confédérés [...]“ *Ibid.*

68 „On ne viendra jamais à bout de persuader les Polonois que la France se mêle de leurs affaires sans autre intérêt que celui de maintenir leur liberté, il est inutile qu'ils connoissent les autres vues que le Roy peut avoir [...]“ *Ibid.*

69 „Outre que les confédérés se conduiront toujours par leurs soupçons bien plus que par tout ce que pourra leur dire l'officier chargé de la conduite des affaires de France [...]“ *Ibid.*

70 Władysław Konopczyński, *op. cit.*, t. II, p. 535.

71 *Mémoire sur la situation actuelle des affaires de la confédération de Pologne. Dressé dans les derniers jours du mois de janvier et envoyé à M. le prince Louis, pour le faire parvenir à mr le duc d'Aiguillon, le 15 février 1772*, AFB 0166Z0065-01.

72 *Ibid.*

73 François Thesby de Blecourt, *op. cit.*, p. 15.

74 „Les Polonois sont en général défiants, et quoique fort orgueilleux il est impossible que l'expérience ou la réflexion ne les force pas souvent à reconnoître leur faiblesse, ce qui les porte à examiner toujours longtemps les propositions qu'on leur fait dans la crainte qu'elles ne couvrent quelques pièges, et occasionne nécessairement une grande lenteur dans leurs opérations“, *Mémoire sur la situation actuelle des affaires de la confédération de Pologne. Dressé dans les derniers jours du mois de janvier et envoyé à M. le prince Louis, pour le faire parvenir à mr le duc d'Aiguillon, le 15 février 1772*, AFB 0166Z0065-01.

Taigi barono A.-Ch. de Vioménilio nuomone, dėl konfederacijos vadų perdėto atsargumo nebuvo priimti jokie sprendimai. Toks ryžtingumo trūkumas, kartu su jau minėta nesantaika tarp konfederacijos vadų turėjo įtakos karinių veiksmų nesėkmei. Prie šios nesėkmės prisidėjo ir konfidencialumo vadovybės susirinkimuose trūkumas.

Vertinant prancūzų karininkų santykį su konfederacijos vadovybe, pastebėtina, kad baronui A.-Ch. de Vioménilui žymiai geriau nei jo tautiečiui Ch.-F. Dumouriez pavyko bendrauti su konfederatais. Tai, be abejonės, priklausė nuo šių karininkų savybių ir jų charakterių. A.-Ch. de Vioménilio asmenybė konfederatų akyse, turbūt, turėjo daugiau svorio. Visų pirma, baronas buvo vyresnis už Ch.-F. Dumouriez ir buvo užsitarnavęs generolo laipsnį, kai Ch.-F. Dumouriez buvo tik pulkininkas. Ch.-F. Dumouriez buvo kilęs iš mažosios provincijos ir priklausė *togos aristokratijai* (pranc. *noblesse de robe*)⁷⁵, jo protėviai bajorystę įgijo kaip valdovo padėką už tarnybą teismo ir vietos savivaldos institucijose, o baronas buvo kilęs iš senosios Lotaringijos *kardo aristokratijos* (pranc. *noblesse d'épée*) šeimos, išlaikiusios Viduramžių riteriškumą. Galima spėti, kad būtent dėl jo kilmės (net ir nepaisant titulų hierarchijoje nepakankamai aukšto barono titulo) konfederacijos vadai baroną A.-Ch. de Vioménilį pripažino kaip vieną iš savųjų. O Ch.-F. Dumouriez, tikėtina, buvo sunkiau pritapti tokioje lygoje, kurioje žaidė konfederacijos vadai – Respublikos aristokratai.

Be to, baronas pats turėjo asmeninių savybių, kurių stigo pulkininkui: Ch.-F. Dumouriez trūko lankstumo, atvirumo⁷⁶, o generolas A.-Ch. de Vioménilis išsiskyrė iš kitų įgimtu bendravimo lengvumu ir pasitikėjimu savimi, kas, be abejonės, padėjo jam užmegzti reikiamus kontaktus. Pavyzdžiui, Ch.-F. Dumouriez laikė, kad konfederatai praleidžia per daug laiko savo pomėgiams, t. y. lošdami kortomis⁷⁷. Galima spėti, kad A.-Ch. de Vioménilis, kuris pats buvo azartiškas žaidėjas, naudojo tą būdą bendrauti su konfederatais⁷⁸. Ch.-F. Dumouriez buvo daugiau idealistas su tvirtais principais, o A.-Ch. de Vioménilis – labiau pragmatikas ir linkęs į kompromisus.

Vis dėlto, reikšmingesni buvo kariniai ir kultūriniai Respublikos konfederatų ir prancūzų karininkų skirtumai. Tiesa, atkreipiant dėmesį į karybos aspektus, matyti, kad susidūrė du iš esmės skirtingi kovos meno suvokimai. Pirmiausia,

75 Jean-Pierre Bois, *Dumouriez, héros et proscrit*, Paris: Perrin, 2005, p. 20–21, 23.

76 *Ibid.*, p. 40.

77 Charles-François Dumouriez, *Mémoires du général Dumouriez*, Paris: Librairie de Firmin Didot frères, 1848, p. 108.

78 Tačiau tai gali būti tik spėjimas, nes baronas, lošdamas kortomis, aplošė tiek daug žmonių, kad iš jo buvo reikalaujama atsižadėti žaisti kortomis. Tą liudija ir išlikęs jo bylos Prancūzijos kariuomenės archyve dokumentas (be datos): „Jis yra didelis žaidėjas ir padarė nemažą žalą Monsieur de Genlis'ui bei dar keliems Karaliaus pulko karininkams. Tačiau nėra ko skųstis dėl jo dorumo bei sąžiningumo, ir buvo užtikrinta, kad jo sėkmę lėmė tik jo pranašumas žaidime. Jis davė savo garbės žodį, kad nebežais, ir manoma, kad jis laikysis duoto žodžio“ („Il est très grand joueur et il a occasionné le dérangement de M. de Genlis et de plusieurs officiers du régiment du Roy; cependant on ne lui a jamais rien reproché sur la droiture et la fidélité et il a été bien constaté qu'il ne doit ses privilèges qu'à la supériorité de son jeu. Il a donné parole d'honneur qu'il ne jouerait plus et on assure qu'il tiendra parole“), žr. SHAT, 3YD 1226.

Ch.-F. Dumouriez ir A.-Ch. de Vioménilis buvo pėstininkų karininkai, o konfederacijos vadai daugiau vadovavo ratininkų būriams. Karo meno tyrimuose yra žinomas faktas, kad pėstininkų ir ratininkų „kovos mentalitetai“ iš esmės skiriasi. Pėstininkų pareiga – ramiai užimti kovos lauką ir laukti mūšio, o kavalerijos – vykdyti staigias atakas ir greitai pasitraukti (pranc. *opérations coup de main*). Be to, tai, jog prancūzų karininkai buvo įpratę veikti reguliariosios kariuomenės kontekste, o konfederacija labiau praktikavo vadinamąjį „mažąjį karą“ arba partizaninį karą (pranc. *la petite guerre*), kurio patirties prancūzų karininkai neturėjo.

Išvados

Kaip rašoma kardinolo F. J. de Berniso citatoje, pasirinktoje šio straipsnio preambulei, tarp daugelio veiksmų, kurie lemia kovos arba karo sėkmę, visada lemiantis yra vado vaidmuo. Ch.-F. Dumouriez ir A.-Ch. de Vioménilis abu buvo gabūs karininkai. Taigi bendradarbiavimo tarp Versalio dvaro siųstų karininkų ir Baro konfederacijos vadų nesėkmė nėra vadų kompetencijos stygius. Nesėkmę lėmė kitos priežastys. Visų pirma tai – Prancūzijos valdžios užsienio politikos atentizmas. Europos valdančiųjų kanceliarijų politiniai svyravimai, būtent Austrijos, buvo tokie, kad Prancūzijos valdžia nuolat abejojo, kokia galybe ji iš tikrųjų galėtų pasitikėti. Aiškių Versalio dvaro nurodymų nebuvimas susirašinėjime su savo atstovais Baro konfederacijoje atspindi Prancūzijos valdžios neapsisprendimą dėl laikysenos Respublikos atžvilgiu. Prancūzijos atstovai Baro konfederacijoje neturėjo aiškios savo veiklos vizijos ir negalėjo padaryti nieko daugiau, kaip tik prisitaikyti prie esamų aplinkybių. Situaciją mūšio lauke sunkino nesantaika tarp konfederacijos vadų bei turimos skirtingos prancūzų karininkų ir konfederacijos vadų kovos koncepcijos.

Su konfederacijos pralaimėjimu baigėsi ir Prancūzijos ilgioji nesėkminga politika Abiejų Tautų Respublikoje. Tačiau karininkai iš Prancūzijos šį politikos etapą užbaigė gražiai (pranc. *avec panache*) – sėkmingu Vavelio pilies užėmimu. Prancūzų karininkai, vieninteliai Europoje atvykę padėti konfederatams kovoje prieš Rusiją, nebuvo pamiršti. Barono A.-Ch. de Vioménilio bei jo karininkų pastangos kovoti už Respublikos laisvę tapo legenda, įsitvirtinusia ilgoje abiejų šalių santykių istorijoje.

I PRIEDAS

Copie de la lettre du roi Stanislas Auguste adressée à Louis XV écrite le 16 septembre 1772 à Varsovie⁷⁹

La conservation du royaume de Pologne dans son droit et son intégrité étant un objet auquel votre majesté se trouve intéressée par les engagements de sa couronne autant

⁷⁹ Académie François Bourdon, archives du baron de Viomenil, AFB 016670066.

que par ses convenances propres je me sens obligé de lui faire part de la manière la plus solennelle des périls et de la situation de cet Etat. Il vous est assez connu, Sire, par quelle gradation d'événements et de malheurs les circonstances présentes ont été préparées et amenées au point où elles sont aujourd'hui. Les provinces les plus vastes et les plus riches de Pologne envahies par les troupes de trois de ses voisins ont déjà passé sous leur domination ou touchent le moment de subir cette destinée. Nulle injure nul oubli des engagements de la république, et de lois du bon voisinage ne peuvent servir à justifier cette usurpation. Elle est le resultat de la force majeure dirigée par l'esprit d'ambition et la soif des conquêtes. Vous cesseriez sire d'être grand et généreux si vous pouviez voir d'un œil indifférent le malheur d'un état qui vous a de tout temps aimé et respecté qui compte parmi ses rois l'un de vos prédécesseurs et qui s'est cru jusqu'à présent en sûreté contre les invasions étrangères à l'abri de la garantie stipulée dans un traité solennel par le roy votre aïeul de glorieuse mémoire. Je demande donc en qualité de chef de la nation polonoise, et je reclame solennellement la protection en sa faveur, trop faible tant par le nombre et la puissance de ses ennemis, que par le vice de sa constitution et les troubles qui l'on déchirée. Trop faible dis-je pour se secourir elle-même elle va périr si l'europe l'abandonne. Le rang distingué que votre majesté tient parmi les souverains ne me permet pas de doutes qu'ils s'empresseront à détruire l'ouvrage de l'injustice si tôt qu'ils en recevront d'elle l'exemple et le signal. Plein de confiance dans la grandeur d'âme et la générosité de votre majesté, je suis avec l'estime et l'amitié la plus parfaite.

Vertimas

1772 m. rugsėjo 16 d. Abiejų Tautų Respublikos valdovo Stanislovo Augusto laiškas Prancūzijos karaliui Liudvikui XV, Varšuva⁸⁰

Dėl Jūsų Malonybės suinteresuotumo Lenkijos Karalystės išlikimu, jos teisėmis bei teritoriniu vientisumu, taip pat dėl Jos Karūnos įsipareigojimų ir dėl Jos asmeninių priežasčių, aš jaučiu, kad privalau Jai iškilmingai pranešti apie šios valstybės padėtį ir jai gresiančius pavojus. Jums yra gerai žinoma, Jūsų Malonybe, dėl kokių įvykių bei nelaimių sutapimo subrendo dabartinės aplinkybės ir išsivystė iki tos padėties, kuri yra šiandien. Erdviausios ir turtingiausios Lenkijos provincijos, į jas įsiveržus trijų kaimyninių valstybių kariuomenėms, jau yra užkariautos arba greitai patirs tokį likimą. Jokia valstybės įsipareigojimų žala arba užmirštis ir jokie kaimynystės įpročiai negali būti išnaudojami tokiais uzurpacijai pagrįsti. Tai atliko jėga, valdoma ambicingumo ir užkariavimų troškimo. Jūs nebebūtumėt laikomas didžiuoju bei garbingu, jeigu Jūs abejingomis akimis žiūrėtumėt į valstybės nelaimę, valstybės, kuri

80 Copie de la lettre du roi Stanislas Auguste adressée à Louis XV écrite le 16 septembre 1772 à Varsovie. Laiško kopija saugoma: Académie François Bourdon, archives du baron de Viomenil, AFB 016670066. Vertimas iš prancūzų kalbos Arnaud Parent.

Jus visada mylėjo ir rodė pagarbą, kuri tarp savo karalių turi vieną iš Jūsų protėvių ir kuri iki šiol tikėjosi, kad nuo svetimųjų įsiveržimų bus apsaugota dėl Jūsų šlovingos atminties protėvio pasirašytos sutarties. Todėl aš, kaip Lenkų tautos vadas, iškilmingai prašau Jūsų apginti ją, nes ji yra per silpna dėl jos priešų skaičiaus bei galios ir dėl jos pačios politinės sąrangos netobulumo bei ją silpninančių riausių. Per silpna, aš sakau, kad sugebėtų išsigelbėti, ir ji žus, jeigu Europa ją apleis. Kilni vieta, kurią Jūsų didenybė užima tarp valdovų, nekelia abejonių, kad valstybės priešai atsisakys savo neteisingų darbų, kai pamatys ženklą iš Jūsų. Visiškai pasitikėdamas Jūsų Didenybės didžia siela ir dosnumu, aš išreiškiu savo gilią pagarbą ir draugystę.

II PRIEDAS

Biogramas

François Auguste’as Thesby de Belcouras – prancūzų karininkas, Septynerių metų karo metu tarnavo Kanadoje. 1769 m. gegužę Krokuvos konfederacijos maršalo kunigaikščio Jerzy’o Marcino Lubomirskio (1738–1811 m.) kvietimu užsiregistravo į Prancūzijoje telkiamas karines pajėgas konfederacijai paremti kaip pulkininkas leitenantas (pranc. *lieutenant-colonel*). Gegužės 23 d. išvyko iš Prancūzijos ir liepos 29 d. atvyko į konfederatų stovyklą. Ten jis įkūrė 400 pėstininkų būrį. 1770–1773 m. F. A. Belcouras buvo ištremtas į Tobolską Sibire. Rusijos imperatorės Jekaterinos II dvare tuo metu dirbusio skulptoriaus Etienne’o Maurice’o Falconet (1716–1791 m.) ir enciklopedisto Jeano Le Rond’o d’Alembert’o pastangomis pavyko gauti malonę. Grįžęs iš Sibiro, F. A. Belcouras tarnavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenėje. 1788 m. jis vadovavo trečiajam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pėstininkų batalionui, turėdamas pulkininko laipsnį. Taip pat žinoma, kad 1781 m. jis buvo masonų ložės „Gerasis ganytojas“ (lenk. *Dobry pastyr*) narys Vilniuje. Savo tarnavimą konfederacijai ir tremtį jis aprašė knygoje *Relation ou journal d’un officier français au service de la confédération de Pologne, pris par les Russes et relégué en Sibérie*, kuri buvo publikuota Amsterdame 1776 m.⁸¹

Claude’as Gabrielis de Choisy gimė 1723 m. sausio 27 d. 1741 m. Karinę karjerą pradėjęs kaip paprastas kareivis, tapo karininku. Prieš atvykdamas kaip instruktorius į Baro konfederaciją, jis jau buvo pulkininkas Lotaringijos legione. C. de Choisy suplanavo ir 1772 m. vasario 2 d. įvykdė Krokuvos pilies šturmą. Gindamasi nuo rusų puolimo jo vadovaujama kariuomenė tvirtovėje praleido apie tris mėnesius. Tik balandžio 24 d. jis pasirašė kapituliaciją. 1772 m. jis buvo ištremtas į Sibirą (tuo pačiu metu Prancūzijos karalius jį paaukštino iki brigadininko laipsnio), iš kurio į

81 Fabre Jean, *Stanislas Auguste Poniatowski et l’Europe des lumières*, Paris: Ophrys, 1984, note 41, p. 649; Rjeoutski Vladislav, *Les Français dans la franc-maçonnerie russe au siècle des lumières: hypothèses et pistes de recherche, La franc-maçonnerie et la culture russe*, in: *Slavica occitana*, 2007, num. 24, p. 51, 65–66; *L’esprit des journaux*, novembre 1776, tome XI, à Liège: de l’imprimerie du journal, p. 107–116.

Prancūziją sugrįžo 1773 m. 1780 m. išplaukė į Ameriką dalyvauti Nepriklausomybės kare. 1781 m. spalio mėn. per Jorktauno (*Yorktown*) mūšį, vadovaudamas būriui, jis užėmė Glosterį (*Gloucester*) ir su Lauzuno kavalerija sumušė Tartletono legioną. Prancūzijos revoliucijos metu jis buvo karaliaus šalininkas. Prasidėjus terorui, buvo suimtas ir įkalintas. Mirė 1800 m. (kitais duomenimis – apie 1795 m.).⁸²

Thomas Mathurinas de Galibert'as de Saint-Avist'as (1729–1777 m.) – Prancūzijos karininkas, vykstant Austrijos įpėdinystės karui 1746–1748 m. dalyvavo mūšiuose prie Lilio ir Bergeno prie Zomo. Nuo karinės tarnybos atleistas 1749 m. 1754 m. buvo išsiųstas į Indiją, vėliau – į Sen Domingą. 1757 m. tarnavo savanoriu grafo Bauffremont'o flotilėje. Dalyvavo Septynerių metų karo kovose, 1760 m. apdovanotas Šv. Liudviko ordino riterio laipsniu. Būdamas pėstininkų pulkininku, nuo 1769 m. dalyvavo Korsikos kampanijoje. 1771 m. T. M. Galibert'as išvyko padėti Baro konfederacijai, buvo Landskoronos tvirtovės vadas ir dalyvavo mūšyje dėl Krokuvos tvirtovės bei ją ginant. Konfederaciją nuslopinus, išstremtas dviem metams į Sibirą. Prancūzijos karaliaus pakeltas į Karaliaus kariuomenių brigadininkus (pranc. *brigadier des armées du roi*).⁸³

Publikuoti šaltiniai ir literatūra:

- Bernis François-Joachim de, *Mémoires du cardinal de Bernis*, Paris: Mercure de France, 2018.
- Berville et Barrière, *La vie et les mémoires du général Dumouriez*, tome premier, Paris: Baudouin frères, imprimeurs-libraires, 1822.
- Dufort Jean-Nicolas, *Mémoires sur les règnes de Louis XV et Louis XVI et sur la révolution*, tome I, Paris: Plon, 1886.
- Dumouriez Charles-François, *Mémoires du général Dumouriez*, Paris: Librairie de Firmin Didot frères, 1848.
- Ferrand Antoine, *Histoire des trois démembrements de la Pologne*, Paris: chez Deterville, libraire, 1820.
- Georgel Jean, *Mémoires pour servir à l'histoire des événements de la fin du dix-huitième siècle, depuis 1760 jusqu'en 1806–1810*, tome sixième, Paris, 1818.
- Guignard de Saint-Priest François-Emmanuel, *Mémoires du comte de Saint-Priest*, Paris: Mercure de France, 2006.
- Thesby de Belcourt François, *Relation ou Journal d'un officier français au service de la Confédération de Pologne, pris par les russes et relégué en Sibérie*, Amsterdam: aux dépens de la compagnie, 1776.
- Vioménil Antoine-Charles de, *Lettres particulières du baron de Vioménil sur les affaires de Pologne en 1771 et 1772*, Paris: chez Treuttel et Würtz, 1808.
- Biographie universelle, ancienne et moderne*, tome quarante-neuvième, Paris, 1827, 1866.
- Dictionnaire de la noblesse, contenant les généalogies, l'histoire & la chronologie des familles nobles de la France, l'explication de leurs armes, & l'état des grandes terres du royaume*, Paris: la veuve Duchesne, 1784.
- Nobiliaire universel de France, ou recueil général des généalogies des maisons nobles de ce royaume*, tome troisième, Paris: librairie Bachelin-Deflorenne, 1815.
- Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, tome 46, Paris: MM. Firmin Didot frères, 1866.

82 Vioménil Antoine-Charles de, *op. cit.*, p. 356.

83 *Dictionnaire de la noblesse, contenant les généalogies, l'histoire & la chronologie des familles nobles de la France, l'explication de leurs armes, & l'état des grandes terres du royaume*, 1784.

Journal politique, ou gazette des gazettes, année 1773, août, première quinzaine, à Bouillon.
L'esprit des journaux, novembre 1776, tome XI, à Liège: de l'imprimerie du journal.

- Bois Jean-Pierre, Désertion, in: Bély Lucien, *Dictionnaire de l'Ancien Régime*, Paris: PUF, 1996.
 Bois Jean-Pierre, *Dumouriez, héros et proscrit*, Paris: Perrin, 2005.
 Chuquet Arthur, *Dumouriez*, Paris: Hachette, 1914.
 Diesbach Ghislain de, *Le massacre du dix août*, in: Escande Renaud (red.), *Le livre noir de la Révolution française*, Paris: Les éditions du Cerf, 2008.
 Dolinskas Vydas, *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, 1763–1794*, Vilnius: Vaiga, 2003.
 Fabre Jean, *Stanislas Auguste Poniatowski et l'Europe des lumières*, Paris: Ophrys, 1984.
 Genêt Stéphane, *Les espions des lumières*, Paris: Nouveau monde éditions, 2013.
 Gough John Francis, *The private letters of Baron de Viomenil on Polish affairs*, Jersey city: Collins Doan Company, 1935.
 Henry Charles, *D'Alembert, œuvres et correspondance inédites*, Paris: Perrin, 1887.
 Henry Isabelle, *Dumouriez général de la Révolution (1739–1823)*, Paris: L'harmattan, 2002.
 Konopczynski Władysław, *Konfederacja Barska*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1991.
 Ledieu Louis, *Le général Du Mouriez et la Révolution française*, Paris: Ponthieu, libraire au Port royal, 1826.
 Léonard Emile, *L'armée et ses problèmes au XVIIIe siècle*, Paris: Plon, 1958.
 Monchanin Adolphe, *Dumouriez, 1739–1823*, Paris: Ollendorf, 1884.
 Montmort Roger, *Antoine-Charles du Houx, baron de Vioménil*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1935.
 Mottaz Eugène, *Stanislas Poniatowski et Maurice Glayre*, Paris: Calman Lévy, 1897.
 Pajol Charles, *Les guerres sous Louis XV*, Paris: librairie de Firmin-Didot et compagnie, 1884.
 Parent Arnaud, *Prancūzai Abiejų Tautų Respublikos pertvarkyme Stanislovo Augusto valdymo laikotarpiu (1764–1795 m.): daktaro disertacija*, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, 2018.
 Pouget de Saint-André Henri, *Le Général Dumouriez, 1739–1823, d'après des documents inédits*, Paris: librairie académique Perrin, 1914.
 Rakutis Valdas, Radvilų milicija XVIII a., in: *Karo archyvas*, 2005, t. XX, p. 101–162.
 Rjeoutski Vladislav, Les Français dans la franc-maçonnerie russe au siècle des lumières: hypothèses et pistes de recherche, La franc-maçonnerie et la culture russe, in: *Slavica occitana*, 2007, num. 24.
 Scher-Zembitska Lydia, *L'aigle et le phénix, un siècle de relations franco-polonaises, 1732–1832*, Paris: CNRS histoire, 2001.
 Viguerie Jean de, *Histoire et dictionnaire du temps des lumières, 1715–1789*, Paris: Robert Laffont, 2007.
 Welschinger Henri, *Le Roman de Dumouriez*, Paris: Plon, 1889.

ARNAUD PARENT – humanitarinių mokslų daktaras, Mykolo Romerio universiteto Filosofijos ir humanitarinių mokslų instituto lektorius, Frankofoniškų šalių studijų centro koordinatorius. Moksliniai interesai: Prancūzijos švietėjų idėjos Abiejų Tautų Respublikoje, moksliniai bei kultūriniai Lietuvos ir Prancūzijos ryšiai Apšvietos epochoje.
 Elektroninis paštas arnaudparent@hotmail.com

FRENCH SECRET MISSION IN THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH: THE ROLE OF BARON ANTOINE-CHARLES DE VIOMÉNIL IN THE BAR CONFEDERACY IN 1771–1772

ARNAUD PARENT

Mykolas Romeris University

Antoine-Charles du Houx, Baron de Vioménil (1728–1792) was sent by the French Government after Colonel Charles-François Dumouriez (1729–1823) to provide guidance to the leaders of the Bar Confederacy during the years 1771–1772. However, if Colonel Dumouriez is famous because of his activities during the French Revolution, namely for the determinant role he played at the Valmy battle (1792), it is different when it comes to the Baron. Except for some articles in the 19th century biographical encyclopedias and a short biography centered on the role he played during the American Revolutionary war published in 1935, there is no study on him. In spite of this, Baron de Vioménil's career is a matter of interest, for he participated in the major conflicts the French army took part during the reign of the kings Louis XV and Louis XVI.

The baron's archives, which include abundant correspondence related to his campaigns, are preserved today in the Académie François Bourdon, le Creusot, Burgundy. Being inaccessible for a long time they have not been thoroughly studied, yet.

This paper aims at presenting the career of Baron de Viomenil as well as some documents taken from his archives, linked to his participation in the Bar Confederacy operations. Through this endeavour we hope to help cast some new light on a discrete, but efficient French officer who exerted influence on the Polish-Lithuanian history.

Keywords: Antoine-Charles du Houx, Baron de Vioménil, the Bar Confederacy (1768–1772), France, the Polish-Lithuanian Commonwealth.